OILA PSIXOLOGIK IQLIMI VA O‘SMIRLARDA MILLIY O‘ZLIKNI ANGLASH MEZONLARI

Suleymanova Xumoroxon Ulug’bek qizi
O’zDJTU Angren fakteti
“Umumiy psixologiya” fan o’qituvchisi
xumorasuleymanova1993@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada oiladagi psixologik muhitning o‘smirlarda milliy o‘zlikni anglash jarayoniga ta’siri yoritiladi. O‘smirlik davri insonning o‘zini, atrofdagilarni va jamiyatdagi o‘rnini chuqurroq anglay boshlashi bilan ajralib turadi. Bu davrda yoshlar o‘z oilasida shakllangan qadriyatlarni qayta ko‘rib chiqadi, milliy urf-odatlar va an’analarning mazmuniga qiziqadi, o‘z qarashlarini mustaqil ravishda shakllantirishga intiladi. Shu sababli oiladagi mehr-oqibat, o‘zaro hurmat, samimiy muloqot va ota-onaning shaxsiy namunasi o‘smirning milliy qadriyatlarga munosabatida muhim o‘rin tutadi.

Kalit so‘zlar: oila, psixologik iqlim, o‘smirlik davri, milliy o‘zlikni anglash, milliy qadriyatlar, oilaviy tarbiya, avlodlararo munosabatlar, ma’naviy rivojlanish.

Oila inson hayotidagi eng muhim ijtimoiy muhitlardan biridir. Bola dastlabki tasavvurlarini, odob-axloq me’yorlarini, boshqalarga munosabatini va o‘zini tutish usullarini, avvalo, oilada o‘rganadi. U ota-onasining bir-biriga qanday munosabatda bo‘lishini, kattalar bilan qanday gaplashishini, muammolarni qay tarzda hal qilishini kuzatib ulg‘ayadi. Shu ma’noda, oila nafaqat tarbiya beradigan maskan, balki bolaning dunyoqarashi va shaxsiy fazilatlari shakllanadigan muhim psixologik muhit hamdir.

Ayniqsa, o‘smirlik davrida oilaning ta’siri o‘ziga xos mazmun kasb etadi. Bu davrda bola asta-sekin mustaqil fikrlashga, o‘z qarashlarini himoya qilishga va atrofidagi voqea-hodisalarga tanqidiy yondashishga harakat qiladi. Ba’zan ota-onaning fikri bilan o‘smirning qarashlari bir-biriga mos kelmaydi. Bunday vaziyatlar tabiiy bo‘lib, ular o‘smirning shaxs sifatida shakllanish jarayoniga hamroh bo‘ladi. Muhimi, oilada bunday kelishmovchiliklar qanday hal etilishidir. Agar ota-ona farzandining fikrini tinglasa, unga o‘z qarashlarini tushuntirish imkonini bersa, o‘smirda o‘ziga ishonch va o‘zaro hurmat tuyg‘ulari mustahkamlanadi.

Bugungi kunda yoshlarning milliy o‘zligini anglash masalasi ham alohida ahamiyatga ega. Axborot oqimining kengayishi, internet va ijtimoiy tarmoqlarning kundalik hayotga chuqur kirib kelishi o‘smirlarning dunyoqarashiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ular turli madaniyatlar, turmush tarzi va qadriyatlar bilan tanishmoqda. Bunday sharoitda milliy qadriyatlarni yosh avlodga shunchaki o‘rgatishning o‘zi

yetarli emas. O‘smir ularning mazmunini tushunishi, hayotidagi ahamiyatini his qilishi va ularga ongli ravishda munosabat bildira olishi kerak.

Oiladagi psixologik iqlim deganda oila a’zolari o‘rtasida shakllangan hissiy munosabatlar, o‘zaro ishonch, hurmat, qo‘llab-quvvatlash va muloqot xususiyatlari tushuniladi. Boshqacha aytganda, psixologik iqlim — bu oila a’zolarining bir-birini qanday qabul qilishi, qanday tinglashi va kundalik hayotda qanday munosabatda bo‘lishida namoyon bo‘ladigan muhitdir.

Har bir oilada kelishmovchiliklar bo‘lishi tabiiy. Sog‘lom psixologik iqlim oilada hech qachon tortishuv bo‘lmasligini anglatmaydi. Aksincha, muammolar yuzaga kelganda ularni haqorat, qo‘rqitish yoki bosim orqali emas, balki suhbat, tushunish va murosaga kelish orqali hal qilish muhimdir. O‘smir aynan shunday vaziyatlarda boshqalarning fikrini hisobga olishni, o‘z hissiyotlarini boshqarishni va muammolarga oqilona yondashishni o‘rganadi.

Milliy o‘zlikning shakllanishida oila bilan bir qatorda maktab, tengdoshlar, mahalla, ommaviy axborot vositalari va raqamli muhit ham ishtirok etadi. O‘smir turli manbalardan olgan ma’lumotlarini o‘z tajribasi va qarashlari bilan solishtiradi. Shu sababli milliy o‘zlikni anglashni faqat oilaning ta’siri bilan izohlash to‘g‘ri bo‘lmaydi. Biroq oila ushbu jarayonning dastlabki va muhim tayanchlaridan biri bo‘lib qoladi.

Oilada milliy qadriyatlar kundalik hayot bilan bog‘langan bo‘lsa, o‘smir ularni yaxshiroq anglash imkoniga ega bo‘ladi. Masalan, oilaviy suhbatlarda ajdodlar tarixi haqida gapirish, milliy adabiyot va san’at namunalari bilan tanishish, bayramlarni birgalikda nishonlash yoki qarindoshlar bilan samimiy munosabatlarni saqlash milliy mansublik tuyg‘usining rivojlanishiga yordam berishi mumkin.

Oiladagi psixologik iqlim o‘smirning milliy qadriyatlarga qanday munosabatda bo‘lishiga turli yo‘llar bilan ta’sir ko‘rsatadi. Bu ta’sir, avvalo, oilada qadriyatlarning qanday namoyon bo‘lishida ko‘rinadi. Agar ota-ona o‘zaro hurmat, halollik, mehmondo‘stlik, kattalarga ehtirom va kichiklarga g‘amxo‘rlik kabi fazilatlarni amalda ko‘rsatsa, o‘smir ularni kundalik hayotning tabiiy qismi sifatida qabul qilishi mumkin.

Aksincha, oilada hurmat haqida ko‘p gapirilib, lekin amalda bir-birini kamsitish yoki haqorat qilish kuzatilsa, o‘smir aytilayotgan fikrlar bilan real xatti-harakatlar o‘rtasidagi ziddiyatni sezadi. Bunday vaziyatda nasihatning tarbiyaviy ta’siri susayishi mumkin. Shu sababli oilada milliy qadriyatlarni tushuntirish bilan birga, ularni o‘zaro munosabatlarda namoyon etish ham muhimdir.

Yana bir muhim jihat — oiladagi muloqotning ochiqligidir. O‘smir ayrim urf-odatlarning sababini tushunmasligi yoki ota-onasining ayrim qarashlariga qo‘shilmasligi mumkin. Bunday paytda uning savollarini noto‘g‘ri yoki hurmatsizlik deb baholash o‘rniga, fikr almashish imkonini yaratish maqsadga muvofiq. Savol berish va sababini tushunishga intilish milliy qadriyatlardan uzoqlashish belgisi emas.

Aksincha, to‘g‘ri tashkil etilgan suhbat o‘smirning qadriyatlarni ongli ravishda anglashiga yordam beradi.

Oilada avlodlar o‘rtasidagi munosabatlar ham muhim o‘rin tutadi. Katta avlod vakillari ko‘pincha o‘zlari ulg‘aygan davrda shakllangan tarbiya usullari va hayotiy qarashlarga tayanadi. O‘smirlar esa zamonaviy axborot muhiti, tengdoshlar va yangi ijtimoiy tajribalar ta’sirida boshqacharoq fikrlashi mumkin. Bu tafovut har doim ham salbiy holat emas. Agar tomonlar bir-birini tinglashga tayyor bo‘lsa, avlodlararo suhbat o‘zaro tushunishni kuchaytiradi va milliy qadriyatlarning mazmunini yangi sharoitlarda anglashga yordam beradi.

O‘smirlarda milliy o‘zlikni anglashni o‘rganishda faqat ularning milliy urf-odatlar haqidagi bilimlarini tekshirish yetarli emas. Chunki inson biror qadriyat haqida ma’lumotga ega bo‘lishi mumkin, ammo unga kundalik hayotda qanday munosabatda bo‘lishi boshqa masaladir. Shu sababli milliy o‘zlikni anglashni bir nechta o‘zaro bog‘liq mezonlar asosida ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq.

Milliy qadriyatlarni anglashning muhim jihatlaridan biri ularning xatti-harakatlarda qanday namoyon bo‘lishidir. Bunda o‘smirning oiladagi va jamoat joylaridagi muomalasi, kattalarga va tengdoshlariga munosabati, oilaviy an’analarda ishtirok etishi hamda o‘z zimmasidagi vazifalarga mas’uliyat bilan yondashishi kuzatilishi mumkin.

O‘smirlik davrida yoshlar o‘z fikrlari, hissiyotlari va xatti-harakatlari haqida mulohaza yurita boshlaydi. Shu sababli milliy o‘zlikni anglashda o‘smirning qadriyatlar mazmuni haqida mustaqil fikr bildira olishi, ularning hayotidagi o‘rnini tushuntirishi va o‘z qarashlarini tahlil qilishi ham ahamiyatlidir.

Bu mezon o‘smirning oila a’zolari, tengdoshlari va boshqa insonlar bilan muloqotida hurmat, hamkorlik, bag‘rikenglik va mas’uliyat kabi fazilatlarni namoyon etishiga e’tibor qaratadi. Milliy qadriyatlar insonning faqat o‘zi haqidagi tasavvurlarida emas, balki boshqalar bilan munosabatlarida ham ko‘rinadi.

Ushbu mezonlarni birgalikda ko‘rib chiqish o‘smirning milliy o‘zligini anglash jarayonini kengroq tushunishga yordam beradi. Chunki bilim, hissiy munosabat, kundalik xulq-atvor, mustaqil fikrlash va ijtimoiy muloqot bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lsa-da, ular aynan bir xil hodisani ifodalamaydi.

Oilada milliy qadriyatlarni shakllantirish, eng avvalo, ota-onaning shaxsiy namunasi bilan bog‘liq. Farzand kattalarning odamlarga qanday munosabatda bo‘lishini, va’dasida turishini, kattalar va kichiklarga qanday muomala qilishini kuzatadi. Shu sababli milliy tarbiya faqat nasihat yoki talablar orqali emas, balki kundalik hayotdagi munosabatlar orqali ham amalga oshadi.

Ota-ona farzandiga halollik haqida gapirib, o‘zi ham halol yo‘l tutsa, bu tushunchaning amaliy mazmuni bolaga aniqroq ko‘rinadi. Xuddi shuningdek, kattalarga hurmat ko‘rsatishning ahamiyatini tushuntirish bilan birga, oiladagi barcha

a’zolarning fikrini tinglash ham muhim. Bunday muhitda o‘smir hurmatni faqat yoshi katta insonlarga bo‘ysunish sifatida emas, balki insonning qadr-qimmatini e’tirof etish sifatida anglash imkoniga ega bo‘ladi.

Oilaviy suhbatlar ham milliy o‘zlikni anglashda muhim vositadir. Ajdodlar hayoti, oilaning tarixi, mahalliy urf-odatlar, xalq og‘zaki ijodi va milliy san’at haqida suhbatlashish o‘smirda o‘z ildizlariga qiziqish uyg‘otishi mumkin. Bunda suhbatlar bir tomonlama ma’ruza shaklida emas, balki savol-javob va fikr almashish tarzida tashkil etilsa, samaraliroq bo‘ladi.

Biroq milliy tarbiya qat’iy taqiqlar va majburiy talablar bilan cheklanib qolmasligi kerak. O‘smirning savollar berishi, ayrim masalalarda boshqacha fikrlashi yoki yangi tajribalarga qiziqishi uning milliy qadriyatlardan voz kechayotganini anglatmaydi. Aksincha, bunday vaziyatlar kattalar uchun qadriyatlarning mazmunini tushuntirish va o‘zaro ishonchni mustahkamlash imkoniyati bo‘lishi mumkin.

Psixolog va sinf rahbarlari ham o‘smirlar bilan ishlashda oilaviy munosabatlarni hisobga olishlari lozim. Ayrim o‘smirlar oilada o‘z fikrini ochiq bildirishga qiynalishi, boshqalari esa ota-onasi bilan qadriyatlar masalasida kelishmovchilikka duch kelishi mumkin. Bunday vaziyatlarda o‘smirni ayblashdan ko‘ra, uning nuqtayi nazarini tushunishga harakat qilish maqsadga muvofiq.

Ota-onalar, pedagoglar va psixologlar o‘rtasidagi hamkorlik o‘smirga izchil tarbiyaviy yordam ko‘rsatishga xizmat qiladi. Bunda asosiy maqsad yoshlarni bir xil fikrlashga majburlash emas, balki ularda o‘z tarixini bilish, milliy madaniyatni qadrlash, mustaqil fikrlash va boshqa insonlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish kabi fazilatlarni rivojlantirishdan iborat bo‘lishi kerak.

Oila psixologik iqlimi o‘smirning shaxsiy rivojlanishi, dunyoqarashi va milliy qadriyatlarga munosabatida muhim o‘rin tutadi. Oilada mehr, ishonch, samimiy muloqot va o‘zaro hurmat mavjud bo‘lsa, o‘smir o‘z fikrlarini erkinroq ifodalashi, kattalar bilan tajriba almashishi va oilaviy an’analarning mazmunini yaxshiroq tushunishi mumkin. Bunday muhit milliy o‘zlikni anglash uchun qulay sharoit yaratadi.

Eng asosiysi, milliy qadriyatlarni yosh avlodga singdirish faqat talab va nasihatlar bilan cheklanmasligi kerak. Ular oiladagi kundalik munosabatlarda namoyon bo‘lsa, o‘smirning savollari tinglansa va mustaqil fikrlashi hurmat qilinsa, milliy o‘zlikni anglash yanada mazmunli tus oladi. O‘z milliy ildizlarini anglagan, shu bilan birga boshqa insonlarning qadriyatlariga hurmat bilan qaraydigan yoshlarni tarbiyalash oilaning ham, ta’lim muassasalarining ham muhim vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Erikson, E. H. *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton & Company, 1968.
2. Tajfel, H. *Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations*. London: Academic Press, 1978.
3. Bronfenbrenner, U. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.
4. Baumrind, D. Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior. *Child Development*, 1966, 37(4), 887–907.
5. Berry, J. W. Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology*, 1997, 46(1), 5–34.
6. Karimova, V. M. *Oila psixologiyasi*. — Toshkent, 2007.